TAQLID SO'ZLARNING O'ZBEK VA JAHON TILSHUNOSLIGIDA O'RGANILISHI

Mengnorova Zarina, Bahriddinova Lola
Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabalari
Ilmiy rahbar: ***Xamidova Nodira Sattorovna***
Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada taqlid so'zlarning o'zbek va jahon tilshunosligida o'rganilish tarixi, nazariy asoslari hamda lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, turkiy tilshunoslikda taqlid so'zlarning dastlabki ilmiy tavsifi Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari misolida yoritilib, ularning qadimdan xalq tilida faol qo'llanilgani ko'rsatib beriladi. O'zbek tilshunosligida esa taqlid so'zlarning dastlab undovlar tarkibida qaralgani, keyinchalik mustaqil so'z turkumi sifatida shakllangani A.N. Kononov, A.G'ulomov, R.Qo'ng'urov kabi olimlar tadqiqotlari asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: taqlid so'zlar, onomatopoeiya, tasviriy so'zlar, tovushga taqlid, obrazli so'zlar, turkiy tilshunoslik, o'zbek tilshunosligi, leksikologiya, fonetika, morfologiya, semantika, stilistika, pragmatika, kognitiv lingvistika, til tipologiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируются история изучения подражательных слов в узбекском и мировом языкознании, их теоретические основы и лингвистические особенности. В частности, рассматривается первое научное описание подражательных слов в тюркском языкознании на примере произведения Махмуда Кашгари «Девону луг'отит турк», а также

показывается их активное употребление в народной речи с древних времён. В узбекском языкознании анализируется первоначальное рассмотрение подражательных слов в составе междометий и их последующее формирование как самостоятельной части речи на основе исследований таких учёных, как А.Н. Кононов, А. Гулямов и Р. Кунгуров.

Ключевые слова: подражательные слова, ономатопея, изобразительные слова, звукоподражание, образные слова, тюркское языкознание, узбекское языкознание, лексикология, фонетика, морфология, семантика, стилистика, прагматика, когнитивная лингвистика, типология языков.

Abstract: This article analyzes the history of the study of imitative words in Uzbek and world linguistics, their theoretical foundations, and linguistic features. In particular, the first scientific description of imitative words in Turkic linguistics is examined through Mahmud Kashgari's work "Devonu Lug'otit Turk," demonstrating their active use in folk speech since ancient times. In Uzbek linguistics, the article discusses how imitative words were initially considered within the category of interjections and later developed into an independent part of speech, based on the studies of scholars such as A.N. Kononov, A. G'ulomov, and R. Qo'ng'urov.

Keywords: imitative words, onomatopoeia, descriptive words, sound imitation, figurative words, Turkic linguistics, Uzbek linguistics, lexicology, phonetics, morphology, semantics, stylistics, pragmatics, cognitive linguistics, language typology.

Til inson tafakkuri va borliqni idrok etish jarayonining eng muhim vositasi sifatida doimiy rivojlanib boradi. Shu jarayonda til tarkibida turli xil leksik

qatlamlar shakllanadi, ulardan biri taqlid so‘zlardir. Taqlid so‘zlar insonning atrof-muhitdagi tovushlar, harakatlar va holatlarni bevosita kuzatishi hamda ularni til vositasida ifodalash ehtiyoji natijasida yuzaga kelgan bo‘lib, ular tilning eng qadimiy birliklari sirasiga kiradi. Aynan shu jihati bilan taqlid so‘zlar tilning kelib chiqishi, rivojlanishi va funksional imkoniyatlarini o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Taqlid so‘zlar (onomatopoetik birliklar) tilning eng qadimiy va tabiiy qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ular borliqdagi tovushlar, harakatlar, holatlar hamda sezgi orqali idrok etiladigan hodisalarning bevosita yoki bilvosita aksidir. Tilshunoslikda bu birliklar nafaqat leksik-semantik, balki fonetik, morfologik va stilistik jihatdan ham muhim o‘rganish obyektidir.

Taqlid so‘zlarning turkiy va o‘zbek tilshunosligida o‘rganilishi

Turkiy tilshunoslikda taqlid so‘zlarning dastlabki ilmiy tavsifi XI asrda Mahmud Koshg‘ariy tomonidan yaratilgan mashhur “Devonu lug‘otit turk” asarida uchraydi. Ushbu asarda 40 ga yaqin taqlid so‘zlar keltirilib, ularning ma’nosi va qo‘llanishi izohlangan. Masalan, *chars-chars*, *qars-qars*, *qag‘-qug‘* [1]kabi birliklar orqali turli tovushlar ifodalangan. Bu esa taqlid so‘zlarning qadimdan xalq tilida faol qo‘llanilganini ko‘rsatadi. Keyingi davrlarda ham turkiy lug‘atchilik an’analarida (masalan, Muqaddimat-ul adab va boshqa asarlarda) so‘zlar tasnifi berilgan bo‘lsa-da, taqlid so‘zlar alohida kategoriya sifatida ajratilmagan.

O‘zbek tilshunosligida taqlid so‘zlarni ilmiy o‘rganish XX asrga kelib faollashdi. Dastlab ular undov so‘zlarning bir turi sifatida qaraldi. Keyinchalik esa mustaqil so‘z turkumi sifatida ajratila boshlandi. Bu borada A.N. Kononov, A.G‘ulomov, R.Qo‘ng‘urov kabi olimlarning xizmatlari katta. Ayniqsa,

[11] Кошғарий Маҳмуд. Девону луғатит-турк. III томлик. – Тошкент: ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960. I том. – Б. 26.

R.Qo'ng'urovning "O'zbek tilida tasviriy so'zlar"[2] asari taqlid so'zlarni chuqur ilmiy asosda tahlil qilgan muhim tadqiqotlardan biridir. Unda taqlid so'zlar:

- tovushga taqlid,
- harakat-holatga taqlid (obrazli so'zlar)

kabi guruhlarga ajratiladi.

Zamonaviy o'zbek tilshunosligida taqlid so'zlar quyidagi jihatlar asosida o'rganiladi:

- **semantik** (ma'no turlari),
- **fonetik** (tovush tizimi va simvolizmi),
- **morfologik** (yasalishi va o'zgarishi),
- **sintaktik** (gapdagi vazifasi).

Masalan, *taq-taq*, *to'q-to'q*, *tiq-tiq* kabi birliklarda unlilar almashinuvi orqali belgining darajasi ifodalanadi. Bu hodisa tovush va ma'no o'rtasidagi tabiiy bog'liqlikni ko'rsatadi.

Jahon tilshunosligida taqlid so'zlar Taqlid so'zlar jahon tilshunosligida qadimgi davrlardan beri o'rganib kelinadi. Ularning nazariy asoslari qadimgi yunon tilshunosligiga borib taqaladi. Ayniqsa, stoik faylasuflar tilning kelib chiqishini taqlidiy tovushlar bilan bog'lashga harakat qilganlar. "Onomatopoeia" termini esa XVI asrda ilmiy muomalaga kiritilgan. Yevropa va rus tilshunosligida taqlid so'zlar uzoq vaqt davomida undovlar tarkibida o'rganilgan. Keyinchalik ular alohida kategoriya sifatida ajratildi. Bu jarayonda N.I. Ashmarin va N.K. Dmitriyev muhim rol o'ynagan.

N.I. Ashmarin taqlid so'zlarni quyidagi guruhlarga ajratgan: tovushga taqlid, harakat va yorug'likka taqlid, fiziologik holatlarga taqlid, tabiiy hodisalarga taqlid,

[2] [2] Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 37. // Қошғарий М. Девону луғотит турк, – Тошкент. I том. 1960.

bolalar nutqiga xos taqlidlar[3].

U tilning kelib chiqishini ham taqlidiy birliklar bilan bog‘lashga urinadi. Keyingi tadqiqotlarda taqlid so‘zlar ko‘plab tillarda turlicha shakllanishi aniqlangan. Masalan:

- bir xil tovush turli tillarda turlicha ifodalanadi;
- hatto bir tilning shevalarida ham farqlar kuzatiladi.

Masalan, hayvon tovushlari ingliz, o‘zbek yoki koreys tillarida turlicha ifodalanadi. Bu hodisa tilning fonetik tizimi bilan bog‘liq. Zamonaviy lingvistikada taqlid so‘zlar quyidagi yo‘nalishlarda o‘rganilmoqda:

- pragmatik (nutqdagi vazifasi),
- kognitiv (idrok bilan bog‘liqligi),
- stilistik (badiiy ifodadagi roli),
- tipologik (turli tillarda qiyosiy o‘rganish).

Taqlid so‘zlar tilning eng qadimiy va tabiiy qatlamlaridan biri bo‘lib, ular insonning borliqni idrok etish jarayoni bilan bevosita bog‘liq. Turkiy va o‘zbek tilshunosligida bu birliklar dastlab lug‘atchilik doirasida qayd etilgan bo‘lsa, keyinchalik mustaqil so‘z turkumi sifatida shakllandi. Jahon tilshunosligida esa taqlid so‘zlar tilning kelib chiqishi, fonetik tizimi va semantik rivoji bilan bog‘liq holda keng o‘rganilgan. Hozirgi kunda taqlid so‘zlar nafaqat lingvistik, balki pragmatik va kognitiv jihatdan ham muhim ilmiy obyekt sifatida qaralmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев Ф. Тил қандай ривожланади? – Тошкент: Фан, 1972. – 69 б.

[3] Келтирилган манба. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 10; Кононов А.Н. Грамматика ўзбекского языка. – Ташкент, 1948; Кононов А.Н. Грамммматика современного турецкого литературного языка. – Москва, 1956.

2. Абдуазизов А.А. Тилшунослик назариясига кириш. – Тошкент: Фан ва технология, 2010. – 213 б.
3. Абдураҳмонов Х., Рафиев А., Шодмонқулова Д. Ўзбек тилининг амалий грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 256 б.
4. Кошғарий Маҳмуд. Девону луғатит-турк. III томлик. – Тошкент: ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960. I том. – Б. 26.
5. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
6. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
7. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
8. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*. (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
9. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
10. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
11. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.

12. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
13. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
14. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
15. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
16. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
17. Xurramovna, Q. G., & Donaboyevna, S. M. (2025, November). " Layli va Majnun" dostonida onomastik birliklar. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY* (Vol. 2, No. 5, pp. 157-158).
18. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
19. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
20. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.

21. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
22. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
23. Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna, Abduhakimova Shahlo Shuxratjon qizi. (2026). INGLIZ TILI SINFLARIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'ZARO HAMKORLIGI NAZARLARI: DUXTAT TAHLILI. *Efiopiya xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqotlar jurnali* , *13* (03), 1266–1270.
24. Iboralarni uslublarga ajratish mezonlari: nazariy va amaliy yondashuv (frazeologik birliklar stilistik tahlili asosida). (2025). *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY*, *2*(6), 12-16.
25. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
26. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
27. Nodira Hamidova. (2024). G'AFUR G'ULOM HIKOYALARIDA SO'Z IJODKORLIGINING LISONIY-KOGNITIV TAHLILI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 139–142.